

УДК [341:061.1ЄС](437.1/2:477)

В. Клабан

Вплив права Європейського Союзу на сучасні системи джерел права Чеської Республіки та України

У статті здійснюється аналіз сучасних систем джерел права Чеської Республіки та України в контексті деяких євроінтеграційних змін, з'ясовується стан адаптації цих систем до джерел права Європейського Союзу. Констатується відповідність системи джерел права Чеської Республіки європейським правовим стандартам. Сучасна система джерел права України не завжди відповідає європейським правовим стандартам, хоча у значну кількість нормативно-правових актів та інших джерел права вже внесені відповідні зміни. Проте, і до нині адаптація законодавства здійснюється несистемно. Нагальною є і потреба у створенні спеціалізованого органу, який би здійснював цілеспрямовану євроадаптаційну роботу та правовий моніторинг у цій сфері.

Ключові слова: джерела права, система джерел права, система джерел права Чеської Республіки, система джерел права України, адаптація до джерел права Європейського Союзу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ефективність сучасних європейських національних систем джерел права значною мірою пов'язують із належною адаптацією їх до правових стандартів Європейського Союзу. Входження держав до складу Європейського Союзу, як правило, супроводжується значною трансформацією національної системи джерел права, зближенням із системою джерел права Європейського Союзу. Різні держави по-різному проходять цей шлях: деякі в короткотривалому вимірі, а інші – в довготривалому. Але метою їх є входження до Європейського Союзу, збалансованість правових регуляторів та безколізійність, ефективність правового регулювання суспільних відносин. У системі джерел права Чеської Республіки відбувалася трансформація ще з 90-х років XX ст., тобто ще до 2004 р. – часу входження Чеської Республіки до складу Європейського Союзу. Пройшла вона цей шлях більш ефективно та швидко. В той же час, Україна намагалася адаптувати свою систему джерел права до правових стандартів Європейського Союзу ще з 1994 р., але цей процес відбувається повільно, несистемно і не завжди ефективно.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Як в українській, так і чеській літературі питанням формування та функціонування джерел права приділяється достатня увага, не залишається поза увагою і питання їх змінюваності в сучасних умовах. Менше висвітленими залишаються питання національних систем джерел права (зокрема, України та Чеської Республіки), особливо в контексті євроінтеграційних змін.

Метою й завданнями статті є виявлення деяких євроінтеграційних змін у сучасній системі джерел права Чеської Республіки та України, з'ясування стану адаптації їх до джерел права Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз сучасних систем джерел права України та Чеської Республіки, хоча і свідчить про їх подібність за низкою ознак, які притаманні системам континентального права, проте демонструє і їх відмінність, особливо це прослідковується в контексті євроінтеграційних змін.

Сучасну систему джерел права України складають нормативно-правові акти (Конституція України; конституційні закони у частині внесення змін до Конституції України; звичайні закони, в тому числі Кодекси та основи законодавства; підзаконні акти (постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України та інші); нормативно-правові договори (міжнародні та колективні); правові звичаї.

До сучасної системи джерел права Чеської Республіки входять нормативно-правові акти: Конституція Чеської Республіки, конституційні закони, звичайні закони, підзаконні акти. Складовою частиною конституційної системи Чеської Республіки є Хартія основних права та свобод, затверджена конституційним законом. Важливе місце у системі джерел права займають кодекси, низка рішень Конституційного Суду Чеської Республіки, джерела права Європейського Союзу. До основних підзаконних актів Чеської Республіки відносять: рішення Президента Республіки, розпорядження (постанови) уряду, правові акти міністерств, інших адміністративних відомств та

органів місцевого територіального самоврядування. Входять до складу системи джерел права Чеської Республіки і нормативно-правові договори: міжнародні та колективні. Це офіційні джерела права, а до неофіційних – відносять: судові правові прецеденти, принципи права, правову доктрину, правові звичаї. Вони мають факультативний характер.

Процеси адаптації Чеської Республіки до права Європейського Союзу почалися ще з 1995 р.. Спочатку ці процеси здійснювалися в контексті так званої Білої книги, яка передбачала приведення до європейських правових стандартів національного законодавства у межах 23 секторів, а з 1998 р. – в контексті реалізації національної програми, яка передбачала гармонізацію чеського законодавства щодо 31 частини комунітарного права Європейського Союзу.

При цьому, слід зазначити, що комунітарне право містить велику кількість правових актів, так лише з 1952 по 1995 роки їх було створено більше 100 тисяч. Проте, лише від 2-5 % з них мали відношення для адаптації чеського законодавства до правових стандартів Європейського Союзу, адже комунітарне право не включає всі правові сфери, які регулюються національним законодавством.

Ці сфери визначені у статті 70 Договору про асоціацію між Чеською Республікою та Європейською Економічною Спільнотою [1], зокрема це: митне, банківське, податкове, частково трудове законодавство; законодавство про компанії, інтелектуальну власність, фінансові послуги, конкуренцію, енергетику, транспорт, охорону життя та здоров'я людей, навколишнього середовища, захист прав споживачів, фітосанітарна та ветеринарна політика та ін. Ця стаття містить вичерпний перелік адаптаційних сфер.

Експерти вважають, що чеське законодавство, ще в середині 90-х років відповідало правовим стандартам Європейського Союзу на 50-55 %. Проте висновки про адаптаційні програми не завжди були позитивними. І хоча у 2004 році Чеська Республіка стала державою-учасницею Європейського Союзу, але навіть у цьому році проблемними залишилися питання визнання професійної кваліфікації, транспортних шляхів, стандартів обробки харчової продукції тощо.

Для адаптації чеського законодавства до права Європейського Союзу необхідно було створити належні передумови на рівні, насамперед, Конституції Чеської Республіки. Важливу роль у цих процесах відіграв Закон №395/2001, яким були внесені зміни до Конституції Чеської Республіки [2]. Так, стаття 1 була доповнена таким змістом: «Чеська Республіка дотримується загальноновизнаних принципів міжнародного права, як і інших своїх зобов'язань». В той же час, стаття 10 Конституції Чеської Республіки була розширена текстуально і змістовно на три статті 10, 10а, 10б. Зокрема, стаття 10 передбачає, що оприлюднені міжнародні договори, згоду на ратифікацію яких дав Парламент, і які зобов'язують Чеську Республіку, є складовою частиною законодавства; якщо ж міжнародний договір встановлює інше ніж закон, то застосовується міжнародний договір.

Водночас, стаття 10а передбачає, що міжнародним договором повноваження органів влади Чеської Республіки можуть бути передані міжнародним організаціям чи інституціям. У 2001 році під цим розумілася передача повноважень Європейському Союзу, згідно установчих договорів, тобто насамперед, мова йшла про первинне право Європейського Союзу, хоча на практиці – і про правові акти вторинного права Європейського Союзу: постанови, директиви, рішення, рекомендації, висновки. Адже всі ці акти є джерелами права Європейського Союзу.

Разом з цим, уряду Чеської Республіки було надано право видавати постанови, що мають силу закону для виконання зобов'язань, по зближенню права Європейського Союзу і Чеської Республіки, які випливають із Угоди про співробітництво Чеської Республіки та ЄС і держав-учасниць.

Змінена була стаття 87 Конституції Чеської Республіки, яка визначала повноваження Конституційного Суду Чеської Республіки в частині прийняття рішень про відповідність міжнародних договорів ще до їх ратифікації чеському конституційному порядку (так званий превентивний контроль). Ратифікація міжнародного договору заборонялася доти, доки не буде усунута невідповідність (ст. 87. п. 2; ст. 89, п. 3 Конституції Чеської Республіки) [2].

Згідно ст. 95 Конституції Чеської Республіки були внесені зміни до статусу судді, який при прийнятті рішень має бути зв'язаний не лише законом, а й міжнародним договором.

За останні роки були внесені зміни і до інших законів Чеської Республіки, зокрема: «Про стимулювання інвестицій», «Про педагогічних працівників», «Про дошкільну, початкову, середню, вищу, спеціальну та інші види освіти», «Про вищу освіту», «Про муніципалітети», «Про краї», «Про службу державних службовців в адміністративних установах та винагороду державним службовцям та іншим працівникам адміністративних установ» тощо. Вони охопили сотні національних законів, які були приведені у відповідність з правом ЄС. Цей процес відбувається безперервно і до тепер, адже всі зміни чи новелізації і нині оцінюються з позицій їх відповідності правовим вимогам

Європейського Союзу. У зв'язку з цим в Уряді Чеської Республіки створений відділ узгодження із законодавством ЄС.

Як вже зазначалося, після входження Чеської Республіки до Європейського Союзу, складовою системи джерел права є джерела права Європейського Союзу: Лісабонський договір, міжнародні договори Європейського Союзу, регламенти, директиви, рішення, рекомендації відповідних інституцій Європейського Союзу, прецедентні рішення Суду Європейського Союзу. Важливе значення для розвитку системи джерел права Чеської Республіки мають і принципи права Європейського Союзу. Складовою частиною системи джерел права Чеської Республіки є і Хартія Європейського Союзу з прав людини, хоча і з деякими застереженнями.

Для сучасної системи джерел права Чеської Республіки притаманною є тенденція до зростання в ній питомої ваги джерел права Європейського Союзу, які мають пряму дію у Чеській Республіці.

Так, наприклад, митно-тарифне та нетарифне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Чеській Республіці здійснюється у межах загальної торгівельної політики Європейського Союзу. Загальні, обов'язкові до виконання директиви Європейського Союзу, (що визначають митний тариф, податок, мито, сертифікацію та інші митні вимоги) діють в Чеській Республіці як уніфіковані для всіх держав-учасниць Європейського Союзу правила. Типова (уніфікована) процедура оформлення та типові зразки формулярів митних декларацій встановлені для всіх держав-учасниць Європейського Союзу на підставі Митного Кодексу Європейського Союзу. Хоча в Чехії є також і практика застосування національних приписів, щоправда у сфері управління непрямими податками, коли ставки визначаються законодавством Чеської Республіки.

В той же час, з 01 травня 2016 р. набирає чинності новий Митний кодекс Європейського Союзу, який буде діяти і в Чеській Республіці. Цей кодекс надає більш широкі повноваження економічним операторам, збільшує строк зберігання митних документів до 10 років, передбачає наявність митних декларацій, що подані тільки в електронному вигляді, підвищує штрафи та санкції за порушення митних процедур.

Попри пряму дію цього Кодексу, в чеське законодавство необхідно буде внести значну кількість змін та доповнень, як це вже зроблено у чинних джерелах права в інших сферах відносин.

Про все це свідчать чинні джерела права Чеської Республіки, наприклад новий Цивільний Кодекс Чеської Республіки містить перелік низки директив Ради Європейського Союзу, згідно з якими внесені зміни до цього закону чи прямо регулюється цей вид відносин.

Процес адаптації сучасної системи джерел права України до правових стандартів ЄС розпочався ще з 1994 р., з моменту підписання та набрання чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими Співтовариствами та державами-учасницями [8]. В 1998 році Указом Президента України було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу» [9], одним із напрямів якої було зближення із європейською системою права.

Для забезпечення процесу адаптації була утворена Міжвідомча координаційна рада. У 1999 році Указом Президента України обов'язки з планування роботи чи адаптації законодавства України до законодавства ЄС та контролю були покладені на Міністерство юстиції України. В цьому ж році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [10], а у 2000 році була укладена Програма інтеграції України до Європейського Союзу [11].

Вже на початку 2002 р. в Україні була прийнята значна кількість нормативно-правових актів в контексті євроінтеграції, а Верховна Рада України прийняла Закон України «Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС» [3], а також у 2004 році – Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [4]. Після прийняття, яких в Україні було прийнято ще понад сотню євроінтеграційних нормативно-правових актів.

Проте, як зазначають дослідники євроінтеграційних процесів в Україні ця робота ведеться несистемно та нецілеспрямовано, без врахування змін, що відбуваються у праві Євросоюзу (так, і нині не враховані зміни внесені Лісабонською угодою), без врахування сфер виключної (митний союз, правила конкуренції, внутрішнього ринку тощо), паралельної (охорона здоров'я, промисловість, освіта, культура та ін.), конкуруючої або спільної (внутрішній ринок, сільське господарство та рибальство, права споживачів, транспорт та ін.) компетенції Європейського Союзу та держав-учасниць [5, с. 644-654].

Слід також зазначити, що чинна українська правова система визначає 16 галузей, щодо яких потрібна адаптація українського законодавства, та й Закон України «Про Загальнодержавну програму

адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2004 р. передбачає приведення до правових стандартів понад 1000 актів [4]. Серед таких актів є насамперед нові кодекси, наприклад, Митний Кодекс України 2012 р., який уніфікував відповідно до правових стандартів Європейського Союзу поняття «митні формальності», «декларант» та ін. [6; 7].

Згідно статті 12 цього Кодексу визначається, відповідно до Митного Кодексу Європейського Союзу, статус «уповноваженого економічного оператора», а ч. 4 статті 319 – передбачається митний контроль за окремими видами творів за принципом «єдиного вікна» [6; 7]. Відповідають положення Митного кодексу України і правовим стандартам Європейського Союзу щодо механізму та форм електронного декларування [6; 7]. На жаль, всі ці зміни вносяться лише у контексті сьогочасних вимог, які необхідні для вирішення нагальних політичних завдань.

Звичайно, важливим для України є те, що держава-учасниця на момент вступу має відповідати, насамперед, політичним критеріям, але видається, що не слід забувати і про інші критерії, які є не менш вагомими для забезпечення європейського рівня розвитку.

Для посилення ефективності процесу адаптації передбачається обов'язкова експертиза законопроектів на відповідність комунітарному праву, яку з 2004 р. здійснює Міністерство юстиції України.

В той же час, хоча в Україні і аналізується щорічний стан виконання Загальнодержавної програми адаптації, проте і до нині відсутня цілісна картина того, яка питома вага законів та інших джерел права вже адаптована на сьогодні, які пріоритетні напрямки необхідно реалізовувати насамперед, чи внесено зміни у джерела права, що прийнято в попередні роки.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Все це дозволяє констатувати, що система джерел права Чеської Республіки змінювалася під впливом права Європейського Союзу більш інтенсивно, і на сьогодні вона відповідає основним правовим стандартам Європейського Союзу.

В той же час, сучасна система джерел права України не завжди відповідає європейським правовим стандартам, хоча у значну кількість нормативно-правових актів та інших джерел права вже внесені відповідні зміни. Проте, і до нині адаптація законодавства здійснюється несистемно, відсутні чіткі орієнтири цих процесів.

Нагальною є і потреба у створенні спеціалізованого органу, який би здійснював цілеспрямовану євроадаптаційну роботу та правовий моніторинг у цій сфері.

Джерела та література

1. Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euroskop.cz/167/sekce/asociacni-dohoda/>
2. Ústava České republiky ze dne 16 prosince 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.
3. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 р. № 228-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/228-15>.
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
5. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І. В. Яковюк. – Харків: Право, 2013. – 760 с.
6. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
7. Митний Кодекс Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/doccatalog/list?currDir=47240>.
8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
9. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16 серпня 1999 р. № 1496 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF>.

11. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу від 14 вересня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>.

Клабан В. Влияние права Европейского Союза на современные системы источников Чешской Республики и Украины. В статье осуществлен анализ современных систем источников права Чешской Республики и Украины в контексте некоторых евроинтеграционных изменений, выясняется состояние адаптации этих систем к источникам права Европейского Союза. Констатируется соответствие системы источников права Чешской Республики европейским правовым стандартам и необходимость усиления евроинтеграционных процессов в Украине, в частности предлагается определить приоритетные направления реализации адаптационных процессов, установить их четкие ориентиры, а также создать специализированный орган по адаптационной работе, в то же время проводящий правовой мониторинг этих процессов. Все это должно усилить эффективность адаптации системы источников права Украины к источникам права Европейского Союза.

Ключевые слова: источники права, система источников права, система источников права Чешской Республики, система источников права Украины, адаптация к источникам права Европейского Союза

Klaban V. The Impact of European Union Law on the Modern Law Sources System of the Czech Republic and Ukraine. The article analyzes modern systems of law sources of the Czech Republic and Ukraine in the context of European integration and changes in legal system, and sheds the light on the processes of adapting these systems to the sources of European Union law. The system of law sources of the Czech Republic has been changing intensely under the influence of EU law, and now it corresponds to the main legal standards of the European Union. However, the current system of law sources in Ukraine does not always correspond to the European legal standards, although a significant number of legal acts and other sources of law have been amended accordingly. Until now the adaptation of the Ukrainian legislature to the European norms has been realized sporadically, there is no clear indication of these processes. According to the author it is quite necessary to identify the priority areas of the Euro-adaptive processes, to establish clear guidelines, create a specialized body which could focus on Euro-adaptive activities and legal monitoring in this area.

Key words: sources of law, system of law sources, the system of law sources of the Czech Republic, the system of law sources in Ukraine, adaptation to the sources of European Union law.

УДК 343.43(477:061.1ЄЄ)

О. Наумова

Регламентация відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини у законодавстві України та окремих країн Європейського Союзу: порівняльний аспект

У статті досліджуються питання особливостей встановлення та диференціації кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини у ст. 146 КК України та в законодавстві окремих країн Європейського Союзу. За результатами дослідження визначено основні підходи до законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Надано характеристику кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього злочину. На підставі отриманих результатів сформульовано пропозиції щодо вдосконалення ст. 146 КК України.

Ключові слова: злочини проти волі особи, право на свободу, кримінально-правова охорона, позбавлення волі, викрадення людини.

Постановка наукової проблеми та її значення. У ст. 29 Конституції України закріплено положення, згідно з яким кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Право на свободу гарантується також на міжнародному рівні, зокрема, передбачено у ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Кримінально-правова охорона зазначеного